

Tisztelt csetneki polgárok, tisztelt polgármester úr; tisztelt vendégek, egybegyűltek!

Azért gyűltünk ma össze, hogy szülőföldjén is méltó emléket állítsunk Szontagh Gusztávnak, Csetnek szülöttének. Kettőszázhuszonöt éve keresztelték itt, a csetneki evangélikus templom történelmi levegőt lehelő falai között, és százhatvan évvel ezelőtt jegyezték be halálát a pesti evangélikus gyülekezet halotti anyakönyvébe. Egyik sem kerek évforduló; nem az évfordulós megemlékezések szokása az oka tehát az emlékéllítésnek, hanem inkább az, hogy mostanára látjuk tisztábban Szontagh Gusztáv jelentőségét a magyar kultúrában és munkássága szlovák összefüggéseit. Amint neve is mutatja, német anyanyelvű családból származott; a csetneki temetőben ma is több síremléken látható ez a családnév ugyanezzel a helyesírással. Bár Miskolcon, majd Pesten letelepedve a magyar filozófia és irodalomkritika jelentős alakjává vált, német olvasottsága mellett sohasem feledkezett meg csetneki gyermekkoráról és az itt megtanult szlovák nyelvről. A napóleoni háborúk utolsó éveinek lelkes fiatal önkénteseként olyan gránátos ezredhez került kadétként, amelynek legénysége tisztán szlovákokból állt, a javarészt más vidékekről odavezényelt tisztikarból viszont csak ő beszélt szlovákul, így a csaták előtt az ő feladata volt lelkesítő beszédet tartani a katonáknak. (Ma már tudjuk, hogy ezt a háborút nem Napóleon gránátosai nyerték.) Későbbi irodalmi és filozófiai munkáiban többször utal arra, hogy magától értetődő módon ismeri és figyelemmel kíséri korának szlovák irodalmát. Csetnek és környéke minduntalan visszaköszön műveiben; egyik írói álneve (Ochtinay) vagy vígjátéki alakjának neve, Pelsőczy is a környék helyneveit idézi. A nyomtatásban csak nemrégiben kiadott emlékirataiban meleg szavakkal emlékezik meg Csetnekről, úgy jellemzi, hogy földrajzi fekvésében és lakóinak szellemében éppen olyan, mint Kassa, kicsiben. Szontagh igazi tizenkilencedik századi polihisztorként mezőgazdasági kísérletekkel is foglalkozott, különösen a dinnye- és dohánytermesztés fejlesztésében vannak érdemei; ezért is látta fontosnak hangsúlyozni, hogy Csetneken még megterem a dohány és dinnyét is lehet természetni, ha nem is szabadföldön, hanem a tornácon, faládákban. Szontaghot a magyar művelődéstörténetben úgy is számon tartjuk, mint jelentős, a közvéleményt és helyenként a nemzeti műveltség kánonát is befolyásolni képes kritikust, közírót, nem függetlenül attól, hogy az ő nemzedéke volt az első, amelynek néhány tagja már meg tudott élni az irodalmi piacon, csupán a tollából. Ma már magától értetődően klasszikus műnek tekintett alkotásokat éppen az ő kritikájának köszönhetően kezdett becsülni az olvasóközönség. Mindenekelőtt azonban filozófus volt, abból a modern fajtából, amelyet leginkább angolul lehet pontosan megnevezni, mint *public intellectuelt*, aki az iskolafilozófián túl, mindig nyilvánosan és a közvélemény befolyásolásának szándékával bölcselekszik. Saját filozófiai gondolkodása is a nyilvános filozófia közegében alakult ki más, kortárs filozófusok műveinek bírálatából és a velük való vitából. Habár – némileg félreértve a szerzőt és korát – Szontaghot általában úgy szokás a magyar filozófiatörténetben emlegetni, mint valami sajátos magyar filozófiai rendszerkísérlet képviselőjét; ráadásul esküdt ellensége volt a korabeli szlovák filozófiában oly fontos hegelianizmusnak; az összetett életműnek leginkább mégis a filozófiai szelete mutat párhuzamot a szlovák kultúrával. A filozófiatörténészek számára nem meglepő módon Szontagh egyezményes filozófiai rendszerének és Pavel Hečko reális-ideális rendszerének a párhuzamára gondolok. A párhuzam nem filozófiatörténészi kitaláció, hiszen a későbbi nemzedékbe tartozó Hečko maga utal vissza Szontaghra, mint elődre.

A Szlovákiai Magyar Akadémiai Testület az idén kezdeményezte, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának a mai Szlovákia területén született, vagy más módon ide kötődő egykori tagjainak emléket állítson. Talán nem csak a véletlennek köszönhető, hogy ez a sor éppen Szontagh Gusztávval, Csetneken kezdődik. A magam részéről nagy szerencsének és megtiszteltetésnek tekintem, hogy Szontagh lett az első és éppen én emlékezhettem meg róla.

Mester Béla
MTA BTK Filozófiai Intézet